

317 1/2. II. 19. c)

Lyhykäinen

Suomen Kielioppi,

Kansakouluja varten.

Uudessa lisätty painos.

Toimittanut

J. Vuorinen,

Kansal. opettaja.

Syvästhylässä,

Weilin ja Gösös'in kirjapainossa, 1882.

13.91. II. 2015

13.91. II. 2015

13.91. II. 2015

13.91. II. 2015

13.91. II. 2015

13.91. II. 2015

13.91. II. 2015

Lyhykäinen

Suomen Kielioppi,

Kansakouluja varten.

Viides lisätty painos.

Toimittanut

J. Vuorinen,

kansakouluopettaja.

—*—

Jhwäskylässä,

Weilin ja Oöös'in kirjapainossa, 1882.

Suomen kielen oppiminen

Kun on puututtu lyhyttä ohjetta Suomen kielen oppimisessa kansakouluissamme, joka olisi samalla halpahintainen, että sen köyhemmätkin voisivat ostaa, niin rohkenen lyhentäin Länkelän ja Turéenin kielioppien mukaan erään ystäväni kehoituksesta ja neuvosta tämän kirjaseen toimittaa. Jos ei tämä kirjaneen kaikkia vaatimuksia tähtäkään, varsinkin ylempillä luokilla, joka ei sen tarkoitus olekaan, niin toivon sen kumminkin jossakin awuksi olewan.

Letiä.

Ensimmäinen Osa

I. Lauseiden synnystä.

Kun sanoilla ajatus ilmoitetaan, syntyy **lause**. Esimerkiksi: Lintu lentää. Tyttö kirjottaa. Mies haffaa.

Lauseessa on kaksi pää-osa: **alus** ja **maine**. Alus on lauseen jäsen, josta lauseessa puhutaan, maine on se lauseen jäsen, jolla aluksesta jotain mainitaan. Edellisissä esimerkeissä ovat siis lintu, tyttö ja mies aluksia, lentää, kirjottaa ja haffaa maineita.

II. Ääni-oppia.

Lauseet ovat kokoonpantuina sanoista, sanat tavuista ja tavut joko yhdestä tai useammasta **äänestä**. Esim. Pienet tytöt leikkivät, poi-ka on i-jän a-pu, l-u-e j-a o-p-i. — Eri-tyisiä äänen merkkiä sanotaan **kirjaimiksi**.

Kielen äänet.

Suomen kielessä on 21 ääntä ja yhtä monta kirjainta.

Kirjaimet jaetaan kahteen osaan: **Ääntiöitä** ovat: a, e, i, o, u, y, ä, ö; näiden ääni kuuluu selvästi. **Kerakkeita** ovat: b, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, w; näiden ääni ei kuulu selvästi ilman ääntiöiden avutta.

Bieraisja kielissä tavataan vielä kerakkeet: b, c, f, q, r, z.

Ääntiöt.

Ääntiöt ovat ääntymisensä suhteen:

kovia: a, o, u;

pehmeitä: ä, ö, y;

luteita: e, i.

Kovat ääntiöt sopivat samassa sanassa mielusammin kovan kanssa. Esim. Suola, kuokka. Pehmeät pehmeiden kanssa. Esim. Myöntävä. Mutta keweät joweltuwat molempain, waikka paremmin pehmeiden kanssa. Esim. Hyödyllinen, työteliäs. Kovat ja pehmeät eiwät jowi samaan sanaan, paitfi jos se on yhdistynyt kahdesta. Esim. Mäntypuu, hätäapu.

Kun ääni on **pittä**, merkitään se kahdella kirjaimella. Esim. Ge-wa, uu-fi, aa-fi; **lyhyt** ääni merkitään yhdellä kirjaimella. Esim. i-lo, a-pu, u-ni.

Jos samassa tawussa tulee kuulumaan kaksi eri ääntiötä, esim. lei-pä, töy-rä, hie-ta, sanotaan sitä **kaksoisääntiöksi**; ne owat joko **jälkiäänisiä**, esim. **uo, yö, ie**, joissa jälkimäinen ääni on äänekkäämpi, tahi **esiäänisiä**, esim. **au, ou, eu, iu äy, öy; ai, oi, ui, äi, öi, hi, ei**, joissa edellinen ääntiö on äänekkäämpi.

Pitkät äänet sopiwat mihin tawuun hywänsä sanassa, esim. wei-jaa-maan, mutta kaksoisääntiöt eiwät jowi muuhun kun sanan ensimmäiseen tawuun, paitfi jos **i** on jälkimäisenä äänenä. Esim. Wei-jai-lee. Wai-kut-tai-sin.

Kerakkeet.

Sen mukaan, millä kohdalla suussa kerakkeet jäsentywät, owat ne: **kurkkuaäniä**: k, g, j, h; **kieliääniä**: t, d, l, n, r, s; **huuliaäniä**: p, w, m. — K:ssa käy ilma woinakkaimmin kurkun läpi, g:ssä ja j:ssä pehmeämmin, h:ssa sangen keweästi. Ne owat siis vielä **kowia**: k, t, p; **pehmeitä**: g, j, d, w; **keweitä**: h, l, n, r, s, m.

Tawut.

Lyhyt-, pitkä- ja kaksoisääntiö tekee **tawun**. Esim. i-lo, u-ni; ää-ni, uu-fi; au-ma, ei-ne.

Kun on useita kerakkeita kahden ääntiön välissä, kuuluu aina yksi (wiimeinen) jälkimäiseen tawuun ja toiset edelliseen. Esim. kah-des-ta, wierek-käin; hurs-kas, mar-kka.

Tawu on **lyhyt**, jos siinä on lyhyt ääntiö, eli jos lyhyttä ääntiötä seuraa yksi kerake. Esim. E-lo, a-pu, os-to; as-ke-let; **pittä** on tawu, jos siinä on pitkä tahi kaksoisääni, eli jos ääntiötä samassa tawussa seuraa kaksi keraketta. Esim. Huute-lee, mit-taa-maan; ui-nai-lee, häi-lyi-lee; myrs-ky, ark-ku.

Päätorfo on sanan ensimmäisellä tavulla, fitte 3:lla, 5:llä j. n. e.; **siwu-**
torfo on 2:lla, 4:llä, 6:lla j. n. e.

Ääntiöllä päättyvä tavu on **avonainen**, kerakkeella päättyvä **umpinainen**. Esim. tu-pa; wih-kot.

Kerakkeiden pehmeneminen.

Jos kovat kerakkeet **k, t, p** alkavat lyhyen avonaisen tawun, joka ei ole sanan ensimmäinen, mutta kuuluu sanan wartaloon ja tavu tulee sanan taipuesja tahi johtuesja sulkeutumaan, niin ne pehmenewät (muuttuwat) seuraawalla tawalla:

K.

1. **K** katoaa, jos toinen **k** käy edellä. Esim. **Kuf-ko** **ku-**
on, jäk-ki **jäkin, tuk-ka** **tufan.**

2. **K** katoaa, jos **h, l, r** tahi **ääntiö** käy edellä. Esim. **Tah-ko** **tahon, nah-ka** **nahan; mal-ka** **malan, jal-ko** **jalon; ar-ka**
aran, mär-ka **märän; häkä** **hä'an, aika** **ai'an, luku** **lu'un.**

3. **K** pehmenee **g:ksi**, jos **n** käy edellä. Esim. **Ken-ka** **ken-**
gän, lan-ka **langan, jän-ky** **jängyn.**

T.

1. **T** katoaa, jos toinen **t** käy edellä. Esim. **Mat-ti** **Ma-**
tin, hat-tu **hatun, sit-ta** **sitan.**

2. **T** muuttuu edellisensä kaltaiseksi, jos **l, n, r** käy edellä. Esim. **Kul-ta** **kullan, sil-ta** **fillan; lin-tu** **linnun, jan-ta** **jannan;**
piir-to **piirron, mur-to** **murron.**

3. Jos **h** tahi **ääntiö** käy edellä, **t** pehmenee **d:ksi**. Esim. **Tah-to** **tahdon, wih-ta** **wihdan, luh-ta** **luhdan, ai-ta** **aidan,**
i-tu **idun, u-tu** **udun.**

P.

1. **P** katoaa, jos toinen **p** käy edellä. Esim. **Pap-pi** **pa-**
pin, tup-pi **tupen, sap-pi** **sapen.**

2. **P** pehmenee **m:ksi**, jos **m** käy edellä. Esim. **Lam-pi** **lam-**
lammen, jam-pi **jammen, ram-pa** **ramman.**

3. Jos **l, r** tahä **ääntiö** käy edellä, p pehmenee **w:ksi**. Esim. Sal-pa salwan, kal-pa kalwan; ar-pi arwen, tur-pa turwan; lei-pä leiwän, tai-puu taiwun.

Muist. & myös wälistä muutetaan **j:ksi** ja **w:ksi**. Esim. Oski oljen, sylki syljen; luku luwun, juku suwun.

III. Sana-oppia.

Suomen kielen sanat jaetaan 9:ään luokkaan; ne owat:

A. Taipuwaiset sanaluokat.

1. Nimi-sanat.

Nimisana on esineen nimi ja sanoo **mitä** se on. Esim. Pöytä, penkki, kirja, mylly, talo, aurinko, Turku. — Nimi-sanoja on kahta lajia: perus- ja ajatusnimiä.

1. **Perusnimiä** owat aistimilla huomattawain esineiden nimet. Ne jaetaan vielä: **eris-, yhteis-, aine- ja joukonimiin**. Esim. Suomi, Heikki; kylä, mies; wesi, kulta; metsä, karja.

2. **Ajatusnimiä** owat esineiden omaisuuksien, woimain, tilain ja tekojen nimet. Esim. Kauneus, wäkevyys, aika, pituus, laulu, pelto.

Sanoja on **taipuwia** ja **taipumattomia**. Taipuwissa sanoissa on huomattawana **wartalo** ja **pääte**. Wartalo on se sanan osa, joka tawallisesti pysyy muuttumatta; pääte on muuttuwainen osa. Wartalo paraiten löydetään nimi-, laatu-, lasku- ja asemosanoissa yksikön menennöstä sijapäätteen (h—n, -sen) poisjättämällä, ja teko-sanoissa kolmannen nimitawan menennöstä taiwutus-päätteen -maan, -mään poisjättämällä.

Wartalon viimeistä tawua sanotaan **sidetawuksi**, sen ääntiötä **sideaäntiöksi** ja keraketta **siderakkeeksi**.

Esim. Sanoissa: metsähän, taiwaasen, lukemaan, owat wartalot: metsä-, taiwaa- ja luke-, sekä päätteet: -hän, -sen ja -maan. Wartalossa metsä on sidea-tawu sä, ja wartalossa luke- on sidetawu ke j. n. e.

Kun on puhe yhdestä esineestä, on sen nimi **yksikösä**, esim. poika lukee, tyttö kirjottaa; puhuesä monesta, on esineiden nimi **monikösä**, esim. pojat lukewat, tytöt kirjottawat.

Esimerkiksi sijoiteltoon:

I:stä lahkosta.

(Sidetäwusfa pitkä tahi katsoisääntiö.)

	Yksittä.	Monikko.	Yksittä.	Monikko.
Nimentö	Maa	Maa-t	Työ	Työ-t
Omanto	Maa-n	Ma-itten Ma-iden	Työ-n	{Tö-itten Tö-iden
Ojanto	Maa-ta	Ma-ita	Työ-tä	Tö-itä
Osunto	Maa-sfa	Ma-isfa	Työ-sfä	Tö-isfä
Lähdentö	Maa-sta	Ma-ista	Työ-stä	Tö-istä
Menentö	Maa-han	Ma-ihin	Työ-hön	Tö-ihin
Siwunto	Maa-lla	Ma-illa	Työ-llä	Tö-illä
Otunto	Maa-lta	Ma-ilta	Työ-ltä	Tö-iltä
Annanto	Maa-lle	Ma-ille	Työ-lle	Tö-ille
Muutanto	Maa-ksi	Ma-itfi	Työ-ksi	Tö-itfi
Kantanto		Ma-itse		Tö-itse
Wajanto	Maa-tta	Ma-itta	Työ-ttä	Tö-ittä
Oento	Maa-na	Ma-ina	Työ-nä	Tö-inä
Seuranto	Maa-ne (-nfa)	Ma-ine (-nfa)	Työ-ne (-nfa)	Tö-ine (-nfa)
Uwunto	Maa-n	Ma-in	Työ-n	Tö-in

(Sijoiteltakoon vielä esim. pää ja koi.)

II:stä lahkosta.

(Sideääntiöitä owat o, ö, u, y.)

	Y.	M.	Y.	M.
Nim.	Talo	Talo-t	Kartano	Kartano-t
Om.	Talo-n	Talo-jen Talo-in	Kartano-n	{Kartano-itten Kartano-iden Kartano-jen Kartano-in
Oj.	Talo-a	Talo-ja	Kartano-ta Kartano-a	Kartano-ita Kartano-ja
Men.	Talo-hon Talo-on	Talo-ihin	Kartano-hon Kartano-on	Kartano-ihin
Uw.		Talo-in		Kartano-in

(Sijoiteltakoon vielä esim. apu, kytö, mylly.)

III:stä lahkošta.

(Sideääntiöitä owat a, ä.)

Yksitössä:					
Nim.	Koura	Silmä	Omena	Ounneton	Wahwin
Dm.	Koura-n	Silmä-n	Omena-n	Ounnettoma-n	Wahwimma-n
Df.	Koura-a	Silmä-ä	Omena-ta Omena-a	Ounnettoma-a Ounneton-ta	Wahwimpa-ta Wahwimpa-a Wahwin-ta
Di.	Koura-na	Silmä-nä	Omena-na	Ounnettoma-na Ounneton-na	Wahwimpa-na Wahwin-na

Monikossa:					
Nim.	Koura-t	Silmä-t	Omena-t	Ounnettoma-t	Wahwimma-t
Dm.	Koura-in Kour-ien	Silmä-in Silm-ien	Omeno-itten	Ounnettom-ien Ounnettoma-in Ounneton-ten	Wahwimp-ien Wahwimpa-in Wahwin-ten
			Omeno-iden		
			Omeno-jen		
			Omen-ien Omena-in		
Men.	Kour-ihin Kour-iin	Silm-ihin Silm-iin	Omeno-ihin	Ounnettom-ihin Ounnettom-iin	Wahwimp-ihin Wahwimp-iin
			Omen-ihin		
			Omen-iin		
Di.	Kour-ina	Silm-inä	Omeno-ina Omen-ina	Ounnettom-ina	Wahwimp-ina

(Sijoiteltatoon vielä esim. Kynntilä, lämmin, wahwempi, tukewin.)

IV:stä lahkošta.

(Sideääntiö i.)

	Y.	M.	Y.	M.
Nim.	Äiti	Äidi-t	Risti	Risti-t
Dm.	Äidi-n	Äit-ien Äite-in	Risti-n	Rist-ien Riste-in
Df.	Äiti-ä	Äit-ä Äite-jä	Risti-ä	Rist-ä Riste-jä
Men.	Äiti-hin	Äit-ihin	Risti-hin	Rist-ihin
		Äit-iin	Risti-in	Rist-iin
Di.	Äiti-nä	Äite-inä Äit-inä	Risti-nä	Riste-inä Rist-inä

(Sijoiteltatoon vielä esim. Lemppeli.)

V:stä lahkoista.

(Sideääntiö e.)

Yksikössä:

Nim.	Kivi	Pieni	Lapsi	Hirsi	Jänäs
Dm.	Kive-n	Piene-n	Lapse-n	Hirre-n	Jänekse-n
Ds.	Kive-ä	Pien-tä	Las-ta	Hirt-tä	Jänäs-tä
Men.	Kive-hen Kive-en	Piene-hen Piene-en	Lapse-hen Lapse-en	Hirte-hen Hirte-en	Jänekse-hen Jänekse-en
Di.	Kive-nä	Piene-nä Pien-nä	Lapse-na	Hirte-nä	Jänikse-nä Jänäs-nä

Monikossa:

Nim.	Kive-t	Piene-t	Lapse-t	Hirre-t	Jänekse-t
Dm.	Kiv-ien	Pien-ien	Laps-ien	Hirs-ien	Jäneks-ien
Ds.	Kiv-iä	Pie n-iä	Laps-ia	Hirs-iä	Jäneks-iä
Men.	Kiv-ihin Kiv-iin	Pien-ihin Pien-iin	Laps-ihin Laps-iin	Hirs-ihin Hirs-iin	Jäneks-ihin Jäneks-iin

Ta vielä Yksikössä esim.

Nim.	Kolmas	Hewonen	Dmaisuns	Wastaus
Dm.	Kolmanne-n	Hewose-n	Dmaisunde-n	Wastaukse-n
Ds.	Kolmat-ta	Hewos-ta	Dmaisunt-ta	Wastaus-ta
Men.	Kolmante-hen Kolmante-en	Hewose-hen Hewose-en	Dmaisunte-hen Dmaisunte-en	Wastaukseen Wastaukse-en
Di.	Kolmante-na	Hewose-na	Dmaisunte-na	Wastaukse-na

Monikossa:

Nim.	Kolmanne-t	Hewose-t	Dmaisunde-t	Wastaukse-t
Dm.	Kolmans-ien	Hewos-ien Hewos-ten	Dmaisuuks-ien Dmaisunt-ten	Wastauks-ien Wastausten
Men.	Kolmans-ihin Kolmans-iin	Hewos-ihin Hewos-iin	Dmaisuuks-ihin Dmaisuuks-iin	Wastauks-ihin Wastauks-iin
Di.	Kolmans-ina	Hewos-ina	Dmaisuuks-ina	Wastauks-ina

VI:stä lahkoista.

(Tähän lahtoon kuuluvat supistumaiset sanat, joiden sidekeräte h kahden ääntiön välistä katoaa pois.)

Nim.	Seiwäs	Seipähä-t Seipää-t	Kae	Katehe-t Kateet
Dm.	Seipähä-n Seipää-n	{ Seipäh-ien Seipä-itten Seipä-iden Seiwästen	Katehe-n Katee-n	{ Kateh-ien Kate-itten Kate-iden Kae8-ten

U.	Seiväs-tä	Seipäh- Seipä-itä	Maett-a	Kateh-ia Kate-ita
Men.	Seipähä-sen Seipää-sen	Seipäh- Seipäi-sin	Katehe-sen Katee-sen	Kateh- Kate- isin
U.	{ Seipähä-nä Seipää-nä Seiväs-nä	Seipäh- Seipä-inä	{ Katehe-na Katee-na Maen-na	{ Kateh-ina Kate-ina
			{ Puheena Kevännä }	

(Sijoiteltafoon vielä esim. kirves ja ruis.)

Muist. Huomattava on ne monet muutokset wartalosja, jotka usein yskidn nimennösä, osannosja ja oleunosja sekä monikon päättesä olewan in edessä tapahtumat.

Siiteasemon kansja sijoitellaan esim.

	U.	M.	U.	M.
Nim.	Kirja-ni	Kirjani	Warpaha-ni Warpaa-ni	Warpaha-ni Warpaa-ni
Om.	Kirja-ni	Kirjai-ni	Warpaha-ni Warpaa-ni	{ Warpahie-ni Warpaitte-ni Warpaide-ni Warpaste-ni

2. Laatusanat.

Laatusana nimisanaan liitettynä määrää **mimmainen** esine on. Esim. **Behmeä** (puu), **musta** (pöytä), **kannis** (hewonen), **iloinen** (poika), **wanha** (affa), **firkas** (päiwä).

Rahya eli useampaa esinettä sopii omaisuudelleen toisinsa **werrata**. Toisessa esineessä on sama ominaisuus suuremmissa määrässä, kuin toisessa. Esim. puu on **kowaa**, rauta on **kowempaa**, timantti on kaikista **kowinta**. — Wertatiloja on siis kolme:

Alkutila: Voittotila: Mliwertainen:

Esim.:	Wahwa	Wahwempi	Wahwin
	Huono	Huonempi	Huonoin
	Ihana	Ihanampi	Ihanin
	Suuri	Suurempi	Suurin
		Isompi	Isoin
	Iso	Enempi	Enin
	Hywä	Parempi	Paras
	Pitkä	Pitempi	Pisin

Laatusanat sijoittuwt kaikissa tiloisjaan samoin kuin nimisanattin.

3. Laskeusanat.

Laskeusanat määräävät esineiden lu'un eli paljouden. Esim. kolme, neljä, kahdeksan, kolmekolmatta, viisineljättä, sata, tuhannen y. m.

Määrätyt laskeusanat sanovat tarkalleen esineiden lu'un — katso edellisiä esimerkkiä.

Epämääräiset sanovat esineiden lu'un vain vähä sinnepäin. Esim. joku, muutama, vähä, eräs, paljo, joitakuita.

Laskeusanoihin kuuluvat vielä: 1) **Kerrotussana**, esim. kaksinkertainen, viisinkertainen, sataertainen; 2) **Jaotussanat**, esim. kaksittain, seitsemittäin, kymmenittäin, sadottain; 3) **Osasanat**, esim. puoli, kolmannes, kolme yhdettä, toista kymmenettä ($\frac{3}{11}$), neljä kahdeksäkymmentä viidennestä ($\frac{40}{55}$).

4. Asemosanat.

Kun ei esineen nimeä tahdota eikä sopiaan yksitoikkoisuuden tähden alituisen mainita, käytetään asemosanoja. Esim. Antti, joka luki ahkeraan, oli iloinen, että hän taisi paremmin, kuin muut. — Asemosanoja on:

2. **Erinäisiä**, jotka seisovat vapaina itsenäisinä sanoina, 1) **Tekia-aset**: minä, sinä, hän; me, te, he. Esim. Minä luen, sinä veisaat, hän kirjottaa; 2) **Osotus-aset**: tämä, tuo, se; nämä, nuo, ne. Esim. Tämä panna on hyvä. Tuo koiri on vesikauhainen; 3) **Kysyväiset-aset**: kuka? mikä? kumpi? ken? Esim. Kuka on tuo mies, joka kaatui? Kenen tämä kirja on? **Takalohtaiset-aset**: joka, jompi, ku, mi. Esim. Kuka on tuo poika, joka noin osaa? 5) **Itsekohtainen** asema **itse**. Esim. Luen itseni väsyksiin. Suree itse(nsä) kuoliaaksi; 6) **Epämääräiset-aset**; jompikumpi, kuki. Esim. Jompikumpi sen teistä on tehnyt. Kuki taisi olla osallijena.

2. **Liiteasemoita** ovat yksikössä: **-ni, -si, -nsä**, monikossa: **-mme, -nne, -nsä**. Ne merkitsevät sen esineen omistamista, jonka nimen perään ne liitetään. Näiden käytäntöä edellä jo näytettiin.

5. Tekosanat.

Tekosana sanoo mitä joku tekee eli toimittaa. Esim. Hakaa, lukee, weistää, niittää, leikkaa, mieltii, lepää, luulee, y. m. — Tekosanoja on:

1. **Kohhteellisia**, jotka vaativat esineen, mihin sanottu tekeminen vaikuttaa. Esim. Syö (leipää), hakkaa (puuta), luo, kynntää, pyörittää, takoo, kynsi, pejee, ajaa, opettaa y. m.

2 **Kohhteettomia**, joilla sanottu tekeminen ei vaikuta muuhun esineeseen. Esim. Yskii, laulaa, kiittää, sammuu, seisoo, pyörii, luulee, lepää, kohisee, lirisee, y. m.

3. **Tjekohhtaisia**, joilla sanottu tekeminen vaikuttaa tefiään takaisin. Esim. muuttaun, pistäyn, heittäyn, wirkistain, puhdistain, lyöttäyn, syöttäin, juottain, murheuttain y. m.

Tekeminen ei voi tapahtua ilman **tefiätä**. Tefiöitä ovat kaikki tefiäasemojen nimennöt. — Jos tefiä jotain tekee tahi toimittaa, tapahtuu se **uloskohhtaisessa muodossa**, waan jos tefiä itse kärsii tekemisen vaikutuksen, tapahtuu se **wastakohhtaisessa muodossa**. Esim. Minä hakkaan, luen, moitin; minua hakataan, luetaan, moititaan.

Tefosanain aikamuotoja on wiisi: 1) **lähiaika**, jolloin työ parhaallaan tapahtuu, esim. minä luen; 2) **entinen lähiaika**, jolloin työ juuri saatiin tehdyksi, esim. minä luin; 3) **ohiaika**, jolloin työ on jo tehty, esim. minä olen lutenut; 4) **entinen ohiaika**, jolloin työ entisinä aikoina, ennen jotain tapausa, jo oli tehty, esim. minä olin lutenut; 5) **tuloaika**, jolloin työ wasta tullaan tekemään, esim. tulen lukemaan. — Sitäpäitfi käy sanoa tekemisen tapahtuwan: **suoraan** (luen), **myhönnyttäin** (lutenen), **ehdotellen** (lufisin), **toiwotellen** (lufeos), **kästien** (lue), taikka woi tekemisen ainoastaan **nimittää** (lufea) eli **laatusanana** käyttää (lufewa).

Tefosanain tawutus.

Tefosanain tawutus eli käytelmä sisältää sanain kaikki tefiäin, lukuin, aikain ja tapain muodot, millä nämä eri waiheet merkitään. Esim.

Uloskohhtaisessa muodossa:

I:n lahko. 1. Suoratapa.

	Lähiaika.	Entinen lähiaika.	Ohiaika.	Entinen ohiaika.
Yksittä:	1. Saa-n	Sa-in	Olen Saa-nut	Olin Saa-nut
	2. Saa-t	Sa-it	Olet Saa-nut	Olit Saa-nut
	3. Saa	Sa-i	Ou Saa-nut	Oli Saa-nut
Monikko:	1. Saa-mme	Sa-imme	Olemme Saa-neet	Olimme Saa-neet
	2. Saa-tte	Sa-itte	Olette Saa-neet	Olitte Saa-neet
	3. Saa-wat	Sa-ivat	Oivat Saa-neet	Oiwat Saa-neet

Tuloaika.		2. Myöntö- tapa.	3. Ehtotapa.	4. Toivotapa.
J. tulen Saa-maan	Saa-nen	Sa-isiin	(Saa-on)	
tulet Saa-maan	Saa-net	Sa-isi	Saa-os	
tulee Saa-maan	Saa-nee	Sa-isi	Saa-loon	
M. tusemme Saa-maan	Saa-nemme	Sa-isimme	Saa-loomme	
tulette Saa-maan	Saa-nette	Sa-isitte	Saa-footte	
tulewat Saa-maan	Saa-newat	Sa-isiwat	Saa-koot	
5. Käskyttapa.		6. Nimitapa.		
J. (Saa-kan)	Ensimmäinen	Toinen	Kolmas.	
Saa	Ds. Saa-da	Us. Saa-desja	Dm. Saa-man	
Saa-kaan	Muut. Saa-daksi	Uw. Sa-den	Us. Saa-masja	
M. Saa-kaamme	Neljäs.	Viides.	Lähb. Saa-masta	
Saa-kaatte	Nim. Saa-minen	Siw. Saa-maisilla	Men. Saa-maan	
Saa-kaat	Ds. Saa-mista	Dt. Saa-maisilta	Siw. Saa-malla	
			Dt. Saa-malta	
			Waj. Saa-matta	
7. Laatutapa.				
Ensimmäinen.		Toinen.		
Nim. Saa-wa	Nim. Saa-nut j. n. e.			
j. n. e.				

Wastakohtaisessa muodossa:

1. Suoratapa:		2. Myöntötapa:		Saa-taneen
Lähiaika	Saa-daan	3. Ehtotapa:		Saa-taistii
Ent. lähiaika	Saa-tiin	4. Toivotapa:		Saa-tatoon
Ohiaika	on Saa-tu	5. Käskyttapa:		Saa-takaan
Ent. ohiaika	oli Saa-tu	6. Nimitapa:		
Tuloaika	tullaan Saa-maan	Toinen.	Us. Saa-taesja	
		Kolmas.	Dm. Saa-taman	

7. Laatutapa:

Ensimmäinen.		Toinen.	
Nim. Saa-tawa	Saa-tu		
Dm. Saa-tawan	Saa-dun		
j. n. e.			

Käyteltäköön vielä esim.

Uloskohtaisessa muodossa:

II:n lahto.	III:s lahto.	IV:s lahto.
1 Suoratapa.		
Sano-n j. n. e.	Ota-n j. n. e.	Kewi-n j. n. e.
Sano-in j. n. e.	Ot-in j. n. e.	Kew-in j. n. e.
Olen Sano-nut j. n. e.	Olen Otta-nut j. n. e.	Olen Kewi-nyt j. n. e.
Olin Sano-nut j. n. e.	Olin Otta-nut j. n. e.	Olin Kewi-nyt j. n. e.
Tulen Sano-maan j. n. e.	Tulen Otta-maan j. n. e.	Tulen Kewi-mään j. n. e.

2. Myöntötapa: Sano-nen Otta-nen Repi-nen
 3. Ehtotapa: Sano-isiin Otta-isiin Rep-isiin
 4. Toiwotapa: Sano-os Otta-os Repi-ös
 5. Käskytapa: Sano Ota Kewi

6. Nimitawat.

Ensimmäinen	Toinen	Kolmas	Neljäs	Viides
II. Sano-a	Sano-essa	Sano-man	Sano-minen	Sano-maifilla
III. Otta-a	Otta-essa	Otta-man	Otta-minen	Otta-maifilla
VI. Repi-ä	Repi-essä	Repi-män	Repi-minen	Repi-mäifillä

7. Laatutawat.

Ensimmäinen.	Toinen.
II. Sano-wa	Sano-nut
III Otta-wa	Otta-nut
IV Repi-wä	Repi-nyt

Vastakohtaisessa muodossa:

1. Suoratapa:	Sano-taan	Ote-taan	Kewi-tään	
	Sano-ttiin	Ote-ttiin	Kewi-ttiin	
	On Sano-ttu	On Ote-ttu	On Kewi-tty	
	Oli Sano-ttu	Oli Ote-ttu	Oli Kewi-tty	
	tullaan Sano-maan	tullaan Otta-maan	tullaan Repi-mään	
2. Myöntötapa:	Sano-ttaneen	Ote-ttaneen	Kewi-ttäneen	
3. Ehtotapa:	Sano-ttaisiin	Ote-ttaisiin	Kewi-ttäisiin	
4. Toiwotapa;	Sano-ttakoön	Ote-ttakoön	Kewi-ttäköön	
5. Käskytapa:	Sano-ttakaan	Ote-ttakaan	Kewi-ttäkään	
6. Nimitapa	Toinen: Nj.	Sano-ttaessa	Ote-ttaessa	Kewi-ttäessä
	Kolmas: Nm.	Sano-ttaman	Ote-ttaman	Kewi-ttämän
Laatutapa	Ensimmäinen: Nim.	Sano-ttawa	Ote-ttawa	Kewi-ttäwä
	Toinen: Nim.	Sano-ttu	Ote-ttu	Kewi-tty

j. n. e.

V:stä lahkosta:

VI:stä lahkosta:

Uloskohtaisessa muodossa:

1. Suoratapa:	Lu-en	Tule-n	Waiene-n
	Lu-in	Tul-in	Waien-in
	Olen Luke-nut	Olen Tul-lut	Olen Waien-nut
	Olin Luke-nut	Olin Tul-lut	Olin Waien-nut
	Tulen Luke-maan	Tulen Tule-maan	Tulen Waiene-maan
2. Myöntötapa:	Lufe-nen	Tul-sen	Waien-nen
3. Ehtotapa:	Luf-isiin	Tul-isiin	Waien-isiin
4. Toiwotapa:	Lufe-os	Tul-los	Waiet-fos
5. Käskytapa:	Lue	Tule	Waiene

6. Nimitawat:

Ensimmäinen.	Toinen.	Kolmas.	Neljäs.	Viides.
V. Lute-a	Lute-issa	Lute-man	Lute-minen	Lute-maifillaan
VI. Tul-la	Tul-lessa	Tule-man	Tule-minen	Tule-maifillaan
Waiet-a	Waiet-essa	Waiene-man	Waiene-minen	Waiene-maifillaan

7. Laatutawat:

Ensimmäinen.	Toinen.
Lute-wa	Lute-nut
Tule-wa	Tul-lut
Waiene-wa	Waien-nut

Wastakohtaisessa muodossa:

1. Suoratapa:

Lue-taan	Tul-taan	Waiet-taan
Lue-ttiin	Tul-ttiin	Waiet-tiin
On Lue-ttu	On Tul-tu	On Waiet-tu
Oli Lue-ttu	Oli Tul-tu	Oli Waiet-tu
Lullaan Lu-kemaan	Tullaan Tule-maan	Tullaan Waienemaan

2. Myöntötapa: Lue-ttaneen Tul-taneen Waiettaneen

3. Ehtotapa: Lue-ttaisiin Tul-taisiin Waiet-taisiin

4. Ehtotapa: Lue-ttafoon Tul-tafoon Waiet-tafoon

5. Käskytapa: Lue-ttakaan Tul-takaan Waiet-takaan

5. Nimitapa. Toinen: M. Lue-ttaessa Tul-taessa Waiet-taessa

Kolmas: On. Lue-ttaman Tul-taman Waiet-taman

7. Laatutapa. Ensimmäinen: Nim. Lue-ttawa Tul-tawa Waiet-tawa

Toinen: Nim. Lue-ttu Tul-tu Waiet-tu

VI:n lahkon sanain päämuodot ovat:

Uloskohtaisessa muodossa:

Lupaa-n	Lupaf-in	Luvan-nen	Luvat-los
Lupaa	Luvat-foon	Luvat-a	Luvat-essa
Lupaa-man	Lupaa-minen	Lupaa-maifillaan	Lupaa-wa Luvan-nut

Wastakohtaisessa muodossa:

Luvat-taan	Luvat-ttiin	Luvat-taneen	Luvat-taisiin
Luvat-tafoon	Luvat-takaan	Luvat-taessa	
Luvat-taman	Luvat-tawa	Luvat-tu	

Aputehdiköt.

Kaikkia vaiheitaan eivät teko sanat päätteillään kykene lausumaan, jentähden käytetään täksi tarpeeksi aputehdiköitä; niitä ovat:

Mian aputehdiköt **olen** ja **tulen**. Näiden käytäntö on teko sanain taimuttelemisessa tultu oppimaan.

Tawan aputehdikö **lienen**. Esim. Lienen puhunut lietoja. Kuinka tuon asian laita lienee? —

Wielä löytyy monta muuta tekiättöminä käytettyä, mahdollisuutta ja wälttämättömyyttä merkitsevää, aputehdiköä. Esim. Sinun pitää oppiman Mun tähtyy lähtemän. Hänen sopii se estää. Kelpaa sun elää!

B. Saipumattomat sanaluokat.

9. Määräsanat.

Määräsanat määräävät tekemisen eli omaisuuden paikalleen, aialleen tahi laadulleen. Ne kuuluvat teko- ja laatusanaan sekä määräsanaanki ja ovat teko sanan yhdistyksessä.

Paikan-määrääjiä ovat esim. **tänne, pois, takaisin, sinne; alahalla, ylhäällä**. Esim. Kun käännyin takaisin, meni hän sinne, mutta minä tulin tänne.

Mian-määrääjiä ovat esim. **nyt, silloin, koska? heti, aina, vielä, äsken**. Esim. Koska sinä lähdet? Heti, kun komento käy.

Laadun-määrääjiä ovat esim. **Taitawasti, katterasti, nopeasti, rumasti, kanniisti, iloisesti**. Esim. Lue ahkerasti, jotta hywästi osaat!

7. Sijas sanat.

Sijas sanat nimi sanain yhdistyksessä määräävät kahden esineen tahi jonkun tekemisen ja esineen keskinäisen vaiheen. Niitä ovat esim. **alla, kanssa, tähden, wasta, yli**. Esim. Hyppi pöydän yli. Tee se minun tähteni! Weisaaan isäni kanssa. Käy wieraita wastaan! Kirja on pöydän alla.

8. Sidesanat.

Sidesanoja käytetään lauseiden ja niissä yhdenlaisien jäsenien yhdistämiseksi. Niihin kuuluu

Rinnastawat, jotka yhdistävät yhdenarwoisia lauseita ja yhtäläisiä lauseen jäseniä. Ne jakautuwat:

1. **Yhdyttäwiin:** ja, sekä, että. Esim. Ukko luki ja akka weisafi. Sekä seppä että suutari.

2. **Wastustawiin:** mutta, waan, -pa, -pä. Esim. Lau-laisin, mutta en osaa. Ymmärränpä asian.

3. **Crittäwiin** eli **poistuttawiin:** taikka, tahi, eli, joko, tai. Esim. Lue taikka weisaa. Weistä firweellä eli piilulla.

4. **Johduttaviin:** siis, sentähden, siksi. Esim. kamofsu-
matta siis kulkemaamme. Sentähden minäkin kysyn.

5. **Selittäviin:** toki, muka, näet, nimittäin. Esim. Hän
toki sitä jo puhui; luuli näet, etten sitä tietänyt.

Alistawat, jotka yhdistävät simulauseen päälauseeseen, ja-
fautuwat:

1. **Mian sidosanoihin:** kun, koska, ennenkun. Esim. Mä
mene, ennenkun minäkin kerkeän. Olimme iloiset, koska työmmme
walmistui.

2. **Laadun sidosanoihin:** a) **werrattaviin:** kuin, niinkuin.
Esim. Sinun woisi on maukkaampaa, kuin minun. Ei hän teh-
nyt sitä, niinkuin käsikin; b) **seurattaviin:** niin — että, että
— jotta. Esim. Lue niin tarkasti, että osaat.

3. **Syyn sidosanoihin:** a) **syynmääräjiin:** kun, koska.
Esim. En jaksanut nostaa, kun se painoi niin paljo; b) **tar-**
fottaviin: jotta, että. Esim. wiritä walkea, jotta näen; c)
ehdotelewiin: jos, jaks, kun. Esim. Jos lufisit, niin oppisit;
d) **myödyttaviin:** ehkä, eh'ei, waikkei. Esim. Hän nauroi,
waikka kielsin.

Kysymäiset woiwat olla joko rinnastawia tahi alistawia.
Esim. **Tokko** huomaat Liisa? **Etkö** ymmärrä? — **Kysyin** josko
pitää maksaa, **wai** saako maksamatta?

9. **Kiihtosanat.** Esim. hei! woi! oh!

Sanain johtumisesta.

Sanat owat kolmenlaisia:

1. **Juurisanat** owat ääntiöllä päättyviä yksi tahi kaksi
tawuisia sanoja. Esim. Apu, elo, oppi, usko, uskä, äly, itse,
ikä, pää, puu, kewa, koura, kiwi, lumi y. m.; näistä syntywät

2. **Johdetut sanat,** johtopäätteiden liittämällä. Esim.
Apulainen, eloton, oppilainen, uskowainen, uskäinen, älykäs,
itsekäs, ikävä, päähiffö, puumainen, kewatti, kourallinen, ki-
wikko, luminen, y. m.

3. **Yhdistetyt sanat** syntywät kahden juurisanan yhteen
liittämällä, niin että ne kuuluwat kun yhdeltä sanalta, ja teke-
wätkin yhden ymmärteen. Esim. Puupää, parikunta, pikifilmä,
porosuu, puutarha, päiväpalkka, wesi mies, työmies, jalopeura,
herraswäki, herrasispinä, makupala, tafareki, leppälintu, y. m.

Toinen Osa.

Lause-oppi.

(Lauseen ensimmäinen sana alkaa isolla kirjaimella.)

Paljas lause.

Paljaassa lauseessa ei ole muuta kuin alus ja maine.

Alus on nimi- tai asemosana.

Yrkösä: Mies kyntää. Lintu lentää. Koira haukkuu. Mylly pyörii. Susi ulwoo. — **Minä** luen. **Sinä** laulat. **Hän** weisaa. **Tämä** on wiisas. **Kuka** taitaa? Jompikumpi nauraa.

Monikosja: Miehet kyntävät. Linnut lentävät. Koirat haukkuvat. Myllyt pyörivät. Sudet ulwowat. Äidit neuowat. Isät weistävät. Lehmät owat rumia. — **Me** luemme. **Te** laulatte. **He** weisaawat. **Se** hyppii. **Ne** kirjottawat. **Kukka** naurawat? Jommatkummat tiesiwät.

Alus on laatusana tai tekoisanan nimi- eli laatutapa.

J.: **Mh**tera osaa. **Jlo**inen huwittaa. **Muori** wäsy. **Wan**ha näantyy. **Witkä** ulettuu. — **Kalast**aminen huwittaa. **Dnf**iminen hyödyttää. **U**iminen wirwottaa. — **U**nowa saa, **Est**wät löytää. **Luf**ewa osaa. **P**utoama loukkaantuu.

M.: **Mh**erat osaawat. **P**uheliaat huwittawat. **P**assut pitävät. **W**iisaat opettawat. **Y**lpeät pelottawat. **K**irikkaat kiiltävät. — **L**ufemiset wäsyttävät. **S**airaastamiset surettawat. **T**yöskentelewät menestyvät.

Maine on tekojana.

J.: **Tuuli** käy. **Kello** istuu. **Kuumis** makaa. **Isä** weisää. **Miti** kehträä. **Weli** yskii.

M.: **Sifaret** lukewat. **W**eljet naurawat. **W**anhukset wai-feroitsewat. **R**aapurit ihmettelewät.

Maine on aputehdikkö ja mainenimiköksi kutsuttu nimi-, laatu- eli laatusana.

J.: **Sammakko** on eläin. **Lohi** on kala. **Kuningas** on ihminen. **Susi** on petoeläin. **Lintu** on kaunis. **Konna** on hidas. **Huone** on lämmin. **Kuoppa** on matala. — **Käki** tulee kuffumaan. **Tyttö** lienee wäsynyt. **Sinun** pitää osaaman. **Rikkaan** kelpaa elää. **Röyhän** täytyy näantyä. **Warakkaan** sopii auttaa.

M.: **Hongat** owat mäntyjä. **Omenat** owat hedelmiä. **Äidit** owat rakkaita. **Kotkat** owat rohkeita. **Linnut** owat kir-

jawia. Tytöt tulewat laulamaan. Lintuin sopii lentää. Ih-
misten täytyy käydä. — Markkoja on **sata**. Miehii on **wiisi**.
Poikia on **paljo**. Tyttöjä on wähä.

Edellisissä esimerkeissä owat kaikki lauseiden alukset olleet
erityisinä sanoina; mutta usein alus ei ole eri sanana, waan
on maineen **tekiäpäätteen** kätkeytynä. Esim. Luen. **Hakkasit**.
Nauroimme. **Itkitte**. **Pesiwät**.

Lauseita löytyy vielä, joissa ei ole ollenkaan **alusta**;
niitä kutsutaan **tekiättömiksi lauseiksi**. Esim. Soitetaan (Urkuja).
Lauletaan (Wirsiä). Riitetaan. Leikataan. Uidaan.

Jos alus on **yksikössä** eli **monikon osannossa**, on maine
yksikössä. Esim. Meri pauhaa. Wieras tulee. Hanhi ui. Lai-
woja hukkuu. Wieraita tulee. Markkoja menee. Hanhia ui.

Lauseet owat joko **myöntäviä** eli **kieltäviä**. Esim. Minä
mene. Minä **en mene**. Tyttö osaa. Tyttö ei osaa. Anni
nauraa. Anni ei naura.

Yksinäinen kaswanut lause.

Kaswaneeksi lauseeksi sanotaan sitä lausetta, jossa on muitakin jäseniä,
kuin alus ja maine.

1. Alus, maine ja kohde.

Kohde on sen esineen nimisana, johon tekoanalla sanottu tekeminen
waituttaa. Kohde on joko kokonainen, jolloin tekeminen waituttaa koko
esineen, eli osanomainen, jolloin tekeminen waituttaa wain esineen osaan.
— Kawallisesti kirjoitetaan ensin alus, sitte maine ja viimeiseksi kohde li-
sääntyneen ja määrääntyneen.

Esim. **Mikkari tekee pöydän**. **Seppä takoi lapion**. **Ei-**
munc söi juustoa. **Kaisa kutoi kankaan**. **Gottiset söiwät ohrat**.
Miehet kuokkiwat pellot. **Hewojet polkiwat laihot**. — **Samuli**
halkoo puita. **Liisa karstaa willoja**. **Erkki kutoo nuottaa**.
Mikko tekee tietä. **Jussi tukee aittaa**. **Miehet kuokkiwat peltoja**.
He poltatwat rioja.

2. Mufjella ja kohteella on liijääntö.

Liijääntö on se sana, jota lauseessa nimitethy esineen likemmin mää-
rää. — Liijääntöt owat useimmin sanassa luvussa ja sijassa, kuin ne sanat,
johon he kuuluwat.

Esim. **Kuiva puu palaa**. **Wälewä mies jaksaa**. **Kirjawa**
lintu on kaunis. **Tämä poika lukee**. **Poika wuolee kowaa**
puuta. **Rihkea metsästäjä ampui wanhan karhun**. **Nuori**
lapsi joi lämpöisen maidon. **Hampaatoin mies järski kowaa**
juustoa. **Mjä poikaa ja wiisi tyttöä** ajowat. **Koivun lehdet**
putoilewat. **Lintuin laumat lentelewät**. **Luettawa kirja** on
hywä. **Lukewr poika osaa luetun kirjan**.

Wierellisyys on nimisana, jota toisen nimisanan tarkemmin
määrää.

Esim. Opettaja **Miikonen** sanoi: „kirje tuli **Kelloseppä** **Sijakkilalle**“. Mä tapahtui **Nimismies Mutilaisen** aikana. **Liisa sijareni** meni naimisiin.

3. **Maineella on paikan määrääjä.**

Paikan määrääjä lausuu liemmin tekemisen paikan, ja vastaa kysymykseen: **Kuin**ka tauas? **Mis**sä? **Mistä**? **Mihin**? **Minkä** kautta?

Esim. **Tuomas** meni **penikulman**. **Astui** **hynnärän**. **Sikka** **nukkui** **firkossa**. **Oli** **wirkku** **koulussa**. **Waris** **lenti** **aidalta**. **Jä** **tuli** **markkinoilta**. **Leena** **meni** **häihin**. **Lapset** **menivät** **marjaan**. **Susi** **juoksi** **Jussilan ohitse**. **Kulki** **kouluitse**. — **Tule tänne!** **Mene** **pois!** **Pysy** **siellä!** **Len**si **seinää** **vastaan**. **Kulki** **meren** **yli**.

4. **Maineella on aian määrääjä.**

Aian määrääjä liemmin lausuu tekemisen aian, ja vastaa kysymykseen: **Kuin**ka tauan? **Montako** **kertaa**? **Mil**loin? **Mistä** **aista** **alkain**?

Esim. **Antti** **ei** **wiivy** **päiwääkään**. **Ei** **tuntiaakaan**. **Kä**-**win** **ferran** **kaupungissa**. **Olin** **Kuotissa** **wuoden**. **Tulin** **kotia** **fewällä**. **Lähdin** **taas** **sykhyllä**. **Olin** **kotona** **Jouluna**. **Täti** **oli** **meillä** **wiime-wuonna**, **Heinäkuussa**. — **Silloin** **satoi**. **Nyt** **on** **pouta**. **Jo** **taas** **käy** **pilwiseksi**.

5. **Maineella on laadun määrääjä.**

Laadun määrääjä liemmin lausuu tekemisen tahi omaisuuden laadun ja vastaa kysymykseen: **Miten**? **Mil**lä **lailla**?

Esim. **Norsut** **owat** **hywin** **suuret**. **Ne** **tekwät** **taitowasti** **työtä**. **Shmiset** **niitä** **waiwalla** **kesityttävät**. **Niiden** **ääni** **on** **aiwan** **iso**. **Se** **kuuluu** **selkeästi**. — **Tyttö** **lukee** **ilolla**. **Kuuntelee** **hywällä** **mielellä**. **Laulee** **heleällä** **äänellä**. — **Lintu** **lentää** **nopiaa**. **Ukkonen** **käy** **kauheasti**. **Silen** **tuuli** **kowasti**. **Nyt** **jataa** **tywenesti**. **Ukko** **hakkaa** **hiljaa**. **Liha** **maistaa** **hywältä**. **Lapsi** **on** **isän**sä **muotoinen**. **Talo** **on** **rikas** **rahassa**, **köyhä** **karjasta**. **Poika** **on** **siwo** **tawoiltaan**. **Waate** **on** **punaisen** **tumma**.

6. **Maineella on syyn määrääjä.**

Syyn määrääjä on lauseen jäsen, jota tekemisen waukuttaa.

1. **Warfinainen syyn** sanoo: **Miksi**, **ninkä** **tähden** **eli** **mistä** **syystä** **tekeminen** **tapahtuu**.

Esim. **Lintu** **lentää** **pelosta**. **Kukko** **laulaa** **iosta**. **Suuri** **kiitos** **waiwasta**. **Saat** **anteeksi** **armosta**, **wagt** **et** **ansioista**. **Kurki** **kuoli** **wiluun** **ja** **nälkään**. **Waipuu** **murjeelta** **hautaan**, **kiwulta** **kuoppaan**. **Itkeskelet** **ilman** **syystä**, **iman** **waiwatta** **walitat**. — **Luepas** **huwin** **wuoksi**, **ystäwyyden** **tähden**.

2. **Uine** sanoo: **Mistä joku tehdään eli mistä se on.**

Esim. Seppä teki lapion **raudasta**, siihen warren **puusta**. Sormus on walettu **kullasta**, kello hopeasta, kulu **waskesta**.

3. **Wälifappale** on se ase, jolla jotain tehdään.

Esim. Mies loi ojan **lapiolla**. Glätti itsensä **käfillään**. Kaloja ongitaan **koukuilla**. Sotki jamea **käsin** jaloin. Silmin katjeli, korwin kuunteli. Ei rahatta woi mitään saada, eikä ruoatta lihoa.

4. **Tarfotus** sanoo, mitä warten joku tekemisen tapahtuu.

Esim. Luen **hyödykseni**. Manninen kirjoitti **opiksi** ja **huwiksi**. Kuofin newan **kydöksi**, mäkirinteen **pelloksi**. Mikaa menee oppimiseen. Sinun **tähtesi** olen työtä tehnyt, **edestäsi** kowan kokenut. Me syömme **elääksemme**. Ostanne paperin kirjoittaaksemme. Katto on miehellä **korjattawana**. Kengät owat suutarilla **paikattawina**.

Supistunut lause.

Supistuneeksi lauseeksi sanotaan semmoista lausetta, jossa on:

1. **Yhdellä maineella monta alusta.** Esim. Koivut, kuuset, lepät ja haawat kaswawat. Warpuset, kanat, pääskytset, kurjet ja korpit lentelewät. Kissat, karhut, judet ja ketut owat petoeläimiä. Hewosia, lehmiä ja lampaita juoksee.

Jos yksi maine kuuluu **kahteen** tahi **useampaan** alukseen nimennöissä, on tekojana **monikossa**, ja jos alukset owat **eri tekiä**, noudattaa se **etewintä**. Esim. Isä, äiti ja lapsi tulivat kouluun. Minä ja sinä tulimme. Sinä ja hän tulitte. Minä, sinä ja opettaja luemme.

2. **Yhdellä aluffella monta mainetta.** Esim. Maammies kyntää, äestää, niittää ja leikkaa. Pojat lukewat, laulawat, laskewat ja kirjottawat. Ihminen syntyy, kaswaa ja kuolee.

3. **Yhdellä tekojanalla monta kohdetta.** Esim. Kauppias myö juustoa, lihaa, leipää ja maffaraa. Niffari tekee pöytiä, tuolia, kaappia ja sänkyjä. Seppä takoo kirweitä, wasaroita, hohtimia, hewosen kentiä, weitsiä ja lapioitu.

4. **Yhdellä tekojanalla on monta määrääjää.** Esim. Mies tekee työtä pellolla, talosja, niityllä ja metsässä. Hän syö aamulla, päivällä ja illalla. Tilita neuloo mielellään, nopeasti, siististi ja lujasti; neulalla ja langalla. Mummu wai-pui nälästä, janosta, wilulta ja kylmyydeltä.

Yhdistetty kaswanut lause.

Se syntyy kahden tahti useamman yksinäisen lauseen yhdistämällä, niin että ne tekewät yhden kokonaisen ajatuksen; siihen kuuluu:

a) Lause-yhdiste,

joka on jemmoinen lause, missä yhdistetyn lauseen eri osat ovat toisistaan **vapaita**, ja ovat muutenkin **saman arvoisia**; näitä nimitetään **rinnastetuiksi päälauseiksi**, ja niitä usein yhdistävät **rinnastetut** sidosanat. Tällömissä lauseissa jälkimäinen osa edellisen ajatuksen joko **lawentaa** tahti **supistaa**.

Esim. Opettaja näyttää ja lapset katselewat. Kuffo laulaa ja hanhet kaakottawat. **Sikä** kesällä **että** talwella luetaan. **En** nähnyt **enkä** kuullut. Kaarlo lukee, **sentähden** oppii. Hevosella ratsastetaan, hän wetää **myös** rekeä. Si kukaan woi tawiwaasen astua, ei lintukaan sinne lentää. Lufisin, waan en osaa. Käki kuffuu, **mutta** kuffo laulaa. Puhu, tahti ole waiti! Olfisin tullut, **waan** en kerinnyt. Pekka **milloin** juoksi, **milloin** käweli. Nyt sataa; sentähden maa kastuu; **siis** ruohokin kaswaa.

b) Lause-liite,

joka on yhdistetty lause, missä sen eri osat **eiwät ole** toisistaan **vapaita**, eiwättä **saman arvoisia**. Näissä ei jälkimäistä lausetta woi ymmärtää ilman edellistä. Edellinen on **alistettu siwulause**, jälkimäinen päälause; ja näitä yhdistävät **alistetut** sidosanat. Siwulauseita on monta laatua, nimittäin jemmoinia, joissa:

1. **Muslause on päälauseen aluksen sijassa olewa siwulause.** Esim. Ken toijelle hautaa kaiwaa, lankee siihen itse. Si kumma **siis**, että Hannuikin taukosi työstään. Hywä oli, että tulit. Luultawa on, että mies tulee. Edellä on sanottu, miten lukemaan opitaan.

2. **Sijäännöllinen siwulause on päälauseen sijäännön sijassa.** Esim. Kirffo, joka seisoo kuffulalla, näkyy kauwas. Mies, joka oli ahkera, rikastui. Kalat, joita syödään, owat pieniä. Minä olen jemmoinisessa tilassa, mistä sinä pääsit.

3. **Kohteellinen siwulause on päälauseen kohteen sijassa.** Esim. Kukoile, että Jumala antaisi leipää! Minä tahdon kertoa, mitä minulle warpunen puhui. Tiedäthän, kenen tämä kirje on. Arwaapas, mitä minä tiedän? En tiedä, osaanko sitä arwata. En tiedä, onko kirja Mikon wai Pekan.

4. **Paikan määräävä siwulause on päälauseen paikka määräävän jäsenen sijassa.** Esim. Siinä wuohi kalwaa, mihin on ferran kytkettyä. Siitä ylitse mennään, mistä aita matalin. Uusi elämä ilmaupi, mihin wain liikakhtaapi. Missä ennen wilja kaswoi, siinä on nyt tyhjä jänki.

5. **Mikaa määräävä siwulause sanoo päälauseen tekemisen ajan.** Esim. Ennenkun työni sain valmiiksi, oli paljo wielä tekemättä. Kun iä tuli, itkiwät lapset. Ota waari aista, ennenkun se on kadonnut. Silloin tulen, kofsa joudun.

6. **Laadun määräävät siwulauseet seisowat päälauseen laadun määräävän jäsenen sijassa; ja owat ne joko wertauslauseita tahi seuranslauseita.** Esim. Suuria pifaroita walui lehdistään, juuri kun olisi hän itkenyt. Lempä ja suloinen ynnä wakawa on tämä järwen seutu, niinkun suomalaisen kansan laulu. Oli, miten oli. Tulen, kun tulenki. Silmä näkee pikemmin, kuin korwa kuulee. — Hän juoksi niin, että wäsyi. Myrsky on niin wakewää, että se pian tappaa. Katjeli niin kauwan, jotta silmät hiweltyi.

7. **Syynnääräävät siwulauseet, jotka seisowat päälauseen syyn (wälikappaleen, aineen), ehdon, tarkotuksen ja wastakkaisen syyn sijassa, owat esim.:** Hän sairastui siitä, että ui wilussa wedessä. — Kun ei auta armo luojan, ei auta oma yritys. Laulaisin, jos olisi ääntä. — Luen ahkerasti, että tulisin wiisaammaksi. Poika luki uutterasti, että minä häntä kiittäisin. — Olemme iloiset, waikka ei ole jyyttäkään. Kaunis on kattila tulella, jos kohta wettä kieuhohon.

Lyhennetty lause.

Lauseliitteessä siwulause usein on lyhennetty. Lyhennys tapahtuu siten, että side sanan poisjäätyä:

1. **Alus merkitään liiteasemolla.** Esim. Hetken lewättyäni, menin eteenpäin. Syötystäsi, luulit jaksawasi. Rahaa saatuansa, luuli poika hywin eläwänsä.

2. **Alus muuttuu nimennöstä omantoon.** Esim. Poika luuli kaisen onnettomuuden katoawan. Näen poian lufewan. Tytöt luulivat nähtännön omistuneeksi.

3. **Osannainen alus pyyhyy osannossa.** Esim. Näen miehiä tulewan. Sanoiwat liitua kuluwan. Lunta päreävän.

Tekosana muuttuu lyhennetyissä lauseissa seuraawaan tapaan:

1. **Alus lauseissa:** Poian sanottiin lufewan, lufeneen uutterasti. Sinun luultiin olewasi laiskana. Sinua luultiin laiskaksi. Poika näkyy tulewan, tulleen. Namu tuntuu olewan kylmä. Minun on tarwis lufea.

2. **Kohteellisissa** lauseissa: **Matti** janoi **näkewänjä, nähneensä** miehen **tulewan, miehen tulleen**. Hän luuli meidät **otettawan** kiini. Pelkään häntä **lyhödn**. Sanoi asian **pääte-tyhji**. Tahtoi kaikkein **tulemaan**. Ehti wäen **menemästä**.

3. **Mikaa määrääwisjä** lauseissa: **Ostin** hewosen **tulles-jani**. **Kaskea polttaesjaan**, **nofesi** Matti **kaswonja**. **Matin polttaessa** **kaskea**, juoksi koira **kotia**. **Kaskea polttaessa**, on **waara** likillä. **Käythä** matkan **tuntee**.

4. **Laatua määrääwisjä** lauseissa: Hän pääsi **hädästä** **weljein auttamalla, auttamatta**. **Ymmärrän** tämän **hywin kyllä ilman neuwomattajfin**. **Minä** **jain** **lufeneeksi**, **kenenkään häiritsemättä**. **Luki** kirjeen, **kaikkien kuullen**. **Annoitko** **wanhempajfi tieten**.

5. **Syhtä määrääwisjä** lauseissa: **Kiitos tuomastanne**. **Kiitän äiti** **sinua**, **nuorena tuuditeltuasi**, **pienosena pidettyäsi**. **Anna** **tofi**, **niin harwoin pyhittäni**.

6. **Chtoa määrääwisjä** lauseissa: **Mitä** on **kaksi**, **meidän oikein muistaen**. **Minun arwatakseni**, **kaikki woimansa** **mene-wät hukkaan**.

7. **Tarkotusta määrääwisjä** lauseissa: **Tupa** on **tehty** **miesten tulla**. **Wie** **sepän raudottaa**. **Antoi** **sen poian tehdä**. **Jätti** **tuulen tuuditella**, **ilman wiihdytellä**. **Ompa** **marjoja poimia**. **Tuo** **ruokaa syödäksemme**. **Tyttö** **uupui** **minun kannettawakseni**.

Wälimerkit.

Piste (.) kysymysmerkki (?) ja huudahdusmerkki (!) kirjotetaan lauseiden loppuun. Esim. Niin se on tässä maailmassa. Tokos nyt ymmärrät, Liisa? Hei poiat!

Pilkku (,) kirjotetaan lauseiden osain wälille.

Tawausmerkki (=) erottaa tawut toisistaan.

Puolipiste (;) erottaa kaksi laweampaa päälausetta toisistaan, **warsinki** jos **sidesana** on **pois jäänyt**.

Raksoispiste (:) asetetaan **lainattawain**, **lueteltawain** ja **selittäwain** **sanain edelle**. Esim. Hän janoi: „Tules tänne poikani, siwelläkseni.“

Lainausmerkit („—“) kirjotetaan **kahden puolen** **lainattuain** **sanain** — **katsjo edellistä esimerkkiä!**

Гинта 25 пенніа.